

Javid Aliyev

Doç. Dr., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi/Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Istanbul Yeni Yuzyil University, Faculty of Science and Letters, Istanbul/Türkiye

eposta: javid.aliyev@yeniyuzyil.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1185-862X> - RorID: <https://ror.org/04z33a802>

Atıf/Citation: Aliyev, J. 2024. Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/41, 413-433.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1527296>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	02.08.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	24.11.2024
Yayın Tarihi/Published:	15.12.2024

**ORTA ÇAĞ ÇEVİRİ KÜLTÜRÜ, *TRANSLATIO* VE METİNLERARASILIK:
CHRISTINE DE PIZAN VE *LA CITÉ DES DAMES* ÖRNEĞİ**

Öz

Christine de Pizan (1363–yaklaşık 1430), kadın edebiyatının öncü isimlerinden biri olarak, Orta Çağ'da bilgi ve kültür aktarımının temelini oluşturan *translatio* kavramıyla bağlantılı bir yazarlık mirası bırakmıştır. *Translatio*, yalnızca bilginin “doğu”dan “batı”ya aktarılmasını değil, aynı zamanda bu sürecin yarattığı metinsel hareketlilik ve kültürler arası etkileşim ağını da ifade eder. Orta Çağ düşünce dünyasını şekillendiren bu kavram, Pizan'ın eserlerinde dolaylı ya da doğrudan izlenebilen tarihsel bir arka plan sunar. Günümüz çeviribilim ve çeviri tarihi araştırmaları için de oldukça önemli bir perspektif sunan *translatio*, Türkiye'deki çeviribilim literatüründe ve çeviri tarihi araştırmalarında büyük ölçüde yer almamaktadır. Benzer şekilde, Türkiye'de Pizan'ın sınırlı edebi temsili gibi, onun en önemli eseri *Le Cité des dames* [Kadınlar Kenti] de Türkçeye çevrilmemiştir. Bu doğrultuda, bu çalışmada öncelikle karmaşık bir tarihi olan *translatio* kavramı ve onun Orta Çağ kültüründe bilinen kullanımları olan *translatio studii* ve *translatio imperii*'nin Antik Çağ'dan Geç Orta Çağ'a uzanan tarihsel gelişimi ele alınacaktır. Ardından, *translatio* kavramının kapsama alanı yazar olarak Pizan'ın biyografisi ve *Le Cité des dames* üzerinden bir örnek vaka olarak incelenecektir. Özellikle, eserin bir metin olarak inşasında rol oynayan ve doğrudan göndermede bulunduğu “batılı” mizojini geleneğinin temel metinleriyle kurduğu metinlerarasılık ilişkisi çeviri perspektifinden tartışılacaktır. Ayrıca, Pizan'ın kadın edebiyatına olan katkıları ve eserlerinin Orta Çağ'dan günümüze kadar uzanan etkisi de değerlendirilerek, *translatio* kavramının kültürel ve edebi bağlamdaki önemi vurgulanacaktır. Bu kapsamda, Christine de Pizan'ın hayatı ve eserleri, *translatio* çerçevesinde yeniden değerlendirilerek, onun Orta Çağ edebiyatındaki ve dünya edebiyatı çalışmalarındaki yeri derinlemesine incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, *translatio*, metinlerarasılık, kültürel çeviri, Christine de Pizan, *La cité des dames*.

MEDIEVAL TRANSLATION CULTURE, *TRANSLATIO*, AND INTERTEXTUALITY: THE EXAMPLE OF CHRISTINE DE PIZAN AND *LA CITÉ DES DAMES*

Abstract

Christine de Pizan (1363–c.1430), as a leading figure in women's literature, left behind a literary legacy closely tied to the concept of *translatio*, which formed the foundation of knowledge and cultural transfer in the Middle Ages. *Translatio* encompasses not only the movement of knowledge from the "East" to the "West" but also the textual mobility and intercultural networks it fostered. This concept, which shaped the intellectual landscape of the Middle Ages, provides a historical backdrop that can be traced directly or indirectly in Pizan's works. *Translatio*, which offers a highly significant perspective for contemporary translation studies and translation history research, is mostly absent from the translation studies literature and translation history research in Turkey. Similarly, much like Pizan's limited literary presence in Turkey, her most significant work, *Le Cité des dames* [*The City of Ladies*], remains untranslated into Turkish. The purpose of this article is primarily to explain the historical development of the complex concept of *translatio* and its known applications, i.e. *translatio studii* and *translatio imperii*, from Antiquity to the Late Middle Ages. Subsequently, the scope of the *translatio* concept will be examined through a case study of Pizan's biography and *Le Cité des dames*. Particularly, the intertextuality relationship established by the work with the foundational texts of "Western" misogyny tradition in its textual construction will be discussed from a translation perspective. Additionally, Pizan's contributions to women's literature and the impact of her works from the Middle Ages to the present will be evaluated, emphasizing the importance of the concept of *translatio* in a cultural and literary context. In this context, Pizan's life and works will be re-evaluated within the framework of *translatio*, providing a deeper analysis of her place in medieval literature and the world literature studies.

Keywords: Middle Ages, *translatio*, intertextuality, cultural translation, Christine de Pizan, *La Cité des dames*.

"Regnum a gente in gentem transfertur propter injustitias et injurias et contumelias et diversos delos" (*Ecclesiasticus* 10:8) ¹

Giriş

1990'lı yılların başından itibaren Susan Bassnett, André Lefevere ve daha sonraları Lawrence Venuti'nin çalışmalarıyla birlikte ivme kazanan metodolojik ve kuramsal değişim, çeviribilimde *kültüre yöneliş* [cultural turn] olarak bilinen dönemi başlatmıştır. İnsan ve toplum bilimlerinde postmodernizmin de etkisiyle meydana gelen epistemolojik açılımın

¹ "Egemenliklerin bir milletten diğerine geçmesinin nedeni haksızlık, küstahlık ve paradır" (Sirak 10:8).

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği

çeviribilimdeki yansıması olan kültürel çeviri yaklaşımının savunucuları temelde çeviribilimin uzun yıllardır etkisi altında olduğu dilbilimsel yaklaşımları özcu ve pozitivist olmasıyla eleştirmiştir. Çevirinin sadece dilsel bir olgu olarak görülmesinin kısıtlayıcılığına dikkat çeken bu kuramcılar, çevirinin aynı zamanda kültürel, politik, ideolojik boyutları olarak karmaşık ve göreceli bir yapıya sahip olduğunun altını çizmişlerdir. Böylece açık veya örtük olsun her türlü “çeviriyi kucaklayan” (Snell-Hornby 1995: 84) kültürel çeviri yaklaşımı çeviribilimin diğer bilim alanları ve disiplinlerle olan etkileşimini kutsamış ve çeviribilimin disiplinlerarası ve disiplinlerötesi bir yapıya evrilmesine ön ayak olmuştur. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen kültürel çeviri yaklaşımı, tartışmaları ve kavrama yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların günümüze değin halen güncelliğini koruması ve etkisini sürdürmesi, kavramın ne kadar etkili olduğunu açıklar niteliktedir.

Simona Bertacco “*Translatio and migration*” başlıklı çalışmasında, kültürel çeviri kavramının özellikle dilbilimsel kanadın savunucuları tarafından eleştirilere maruz bırakıldığını ve bu eleştirilerin günümüzde de halen etkisini sürdüren dilbilimsel ve kültürel çeviri ayrımını oluşturduğunu iddia etmektedir (2023: 18). Şöyle ki, dilbilimsel kanadın savunucularına göre kültürel çeviri yaklaşımı, çeviri kavramını “radikal bir şekilde genişleterek metaforizasyona” (Baer 2020: 140) uğratmaktadır, bu “metaforizasyon” da çevirinin dilbilimsel tarafını göz ardı etmekte ve geleneksel çeviri tanımına ait özellikleri yok saymaktadır. Böylesi bir çatışmaya ve ayrıma karşılık geçmişteki çeviri etkinliklerinden bir model sunmanın öneminden bahseden Bertacco, Orta Çağ çeviri kültüründe önemli bir kavram olarak karşımıza çıkan *translatio* kavramına dikkat çekmektedir (2023: 119).

Latince *transferre* fiilinin geçmiş zaman ortacı olan *translatus/translatum* sözcüğünden türetilmiş *translatio* sözcüğü ve “taşımak, aktarmak, transfer etmek, nakletmek” gibi anlamlara gelmektedir. Orta Çağ boyunca gerek sözcüğün Latince kullanımı gerekse yerel/vernaküler dillerdeki karşılıkları, herhangi bir eşyanın, metnin veya fikirlerin taşınması anlamına gelen fiziksel boyutu ile dilsel/söylemsel süreçleri içeren metinsel/sembolik boyutu kapsayan oldukça geniş bir kavramsal kategoriye ifade etmekteydi. Bunun yanı sıra yine yerel dillerde kullanılan farklı şekillerde adlandırılan tefsir, yorumlama, şerh, derleme vb. metinsel pratikler *translatio* sözcüğün belirttiğimiz her iki anlamından yalnızca birine, dillerarası çeviri anlamlarına eğilmekteydi:

Diğer yaygın ifadeler arasında *mettre* veya *torner en romanz, espondre en romans* (açıklama ya da yorum fikrini akla getirir) ya da *transporter/transposer/traire du latin en romans* (kültürel bir hareket fikrini çağırıştırır) yer alır. Kuşkusuz, çeviri için erken dönemlerde kullanılan yöntemler ve terimler, arkasındaki motivasyonlar kadar çeşitlilik göstermekteydi (Blumenfeld-Kosinski 2001: 17).²

² Aksi belirtilmedikçe makalede yer alan tüm çeviriler yazara aittir.

Translatio, kültür tarihinde yaygın kullanılan anlamıyla bilgi ve kültürlerin nesiller ve coğrafi bölgeler arasında hegemonik ideolojik bir çerçevede transferini/aktarımını ifade eden bir kavramdır. Geleneksel olarak, Yunan kültürünün Roma İmparatorluğu'na yayılmasında görüldüğü gibi, kültürün aktarımı, siyasi güçle ilişkilendiren emperyal ve sömürgeci gündemlerle bağlantılıydı. Kavram, kültürün “doğu”dan (kültürün kökeni) “batı”ya (kültürün tamamlanması) doğru hareket ettiği sembolik bir modeli takip ediyordu. Bu dinamik, her iki Dünya Savaşı sonrası kültürel ve politik hegemonyanın Avrupa'dan Amerika'ya geçmesi ve daha sonra Soğuk Savaş'la birlikte, Rusya ve ABD'nin referans noktaları olduğu Güney-Kuzey eksenine kaymasıyla beraber, giderek etkisini yitirmeye başlamıştır.

Günümüz küreselleşme çağında, kültürel asimilasyon ve her şeyin “çevrilebilirliği” kültürlerarasındaki farkları bulanıklaştırmakta, küresel bağlantılar, özgün kültürel kimliklerin karışmasına ve erozyonuna yol açmaktadır. Evrensel çevrilebilirlik, çeşitli kültürel ifadelerin basitleştirilmesine ve yüzeysel bir küresel kültür oluşmasına yol açmaktadır. Üstelik dönemin *lingua franca*'sı olan İngilizcenin egemenliği, diğer dilleri marjinalleştirmekte ve “batılı” normları dayatmaktadır. Tüm bu bahsedilen gelişmeler, çeviri olgusunun sınırlarının giderek genişlemesine ve bu genişlemenin sonucu politik ve ideolojik güç dengelerinin bulanıklaşmasına neden olmasıyla birlikte, *translatio* kavramına duyulan ihtiyacı yeniden gündeme getirmiştir. Bu tür bir ihtiyaçtan yola çıkan Emma Campbell ve Robert Mills, *translatio* kavramının, günümüz çeviri olgusuna Orta Çağ perspektifinden önemli ipuçları sağlayabileceğini iddia etmektedir (2012: 2).

Diğer yandan modern çağda, küresel bağlantılar ve postkolonyal eleştiriler, *translatio* sürecini hızlandırarak çok yönlü hale getirmiş, eski doğrusal ve hiyerarşik yapısını bozmuş ve daha çoğulcu bir kültürel alışverişi teşvik etmiştir. Dünya Savaşları sonrası Avrupa'nın siyasi merkezsizleşmesi, bu değişimi destekleyerek daha kozmopolit bir edebi dünya yaratmıştır. Dünya edebiyatı bağlamında yeniden tanımlanan *translatio*, farklı perspektifler arasında diyalog yoluyla sürekli kültürel yenilenmeyi vurgulamaktadır. Çağdaş dünya edebiyatı programları, daha önce dışlanmış edebiyatları da dahil ederek bu genişlemiş anlayışı yansıtmaktadır. *Translatio* ve dünya edebiyatı arasındaki bu gelişen ilişki, çeşitli kültürel etkileşimlerin ve dinamik edebi alışverişlerin önemini vurgulamakta, daha kapsayıcı ve birbirine bağlı bir küresel edebi manzarayı teşvik etmektedir.

Translatio'yu yazınsal türlerin zaman ve mekân boyunca izlediği metinlerarası ve türlerarası bir aktarım olarak ele almak, özellikle dünya edebiyatı alanında, Orta Çağ Döneminin önemli olduğu bir çerçevede edebiyat tarihindeki kalıpları kavramak için yeni olanaklar sunar. Ayrıca farklı tarihsel ve coğrafi bağlamlar üzerinden yazınsal türlerin “transferini” izleyerek, çeşitli edebi geleneklerin birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu ve çağdaş anlatılar üzerindeki kalıcı etkilerini anlamaya yardımcı olur. Bu rotaları şekillendirmede

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği
translatio'nun kilit rolünü tanımak, onun temalarının, motiflerinin ve anlatılarının küresel edebi tartışmalardaki kalıcı önemini anlamamıza olanak tanır. Dahası, edebiyat tarihini anlamamızda *translatio*'ya öncelik vererek, belirli zamansal ve coğrafi sınırları tercih eden geleneksel anlatıları sorgular ve böylece dünya edebiyatı çalışmalarına daha kapsamlı ve kapsayıcı bir yaklaşımı teşvik etmiş oluruz. Bu paradigma değişimi, farklı kültürel manzaralarda gizli bağlantıları ve yankıları keşfetmemizi sağlar, böylece insan yaratıcılığının çeşitli dokularını zaman ve mekân boyunca zenginleştirmeye yarar.

Bu bağlamda, *translatio* kavramının içerdiği kültürlerarasılık ve metinlerarasılık, dünya edebiyatının dolaşımı, “uzak okuma” ve edebi türlerin soyağacı gibi konuların örneklendirilmesi açısından dünya edebiyatının bilinen ilk profesyonel yazarı olan Christine de Pizan’ın yazınsal üretimi bu çalışmanın bütüncesi olarak belirlenmiştir. Öte yandan, Türkiye’deki çeviribilim literatürüne, çeviri tarihi çalışmalarına, ve çeviri eğitimi müfredatlarındaki çeviri tarihi derslerinin içeriklerine bakıldığında Orta Çağ’a ait çeviri kültürüne ve *translatio* kavramına neredeyse hiç yer verilmediği gözlemlenebilir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak güncel çeviri tartışmalarına bir perspektif sunmak ve özel olarak da Türkiye’deki çeviri literatürü araştırmalarında büyük ölçüde eksik kalmış bu kültürel ve kavramsal yönelimlerin gündeme getirilmesi bu alanda boşluğun doldurulması bakımından önemlidir ve bu gereklilik çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın devamında gerek kavramı harekete geçiren nedenlerin gerekse anlam katmanlarının çeşitliliği ve karmaşıklığı yönüyle bilinen *translatio* kavramının Antikite’den Geç Orta Çağ’a değin tarihsel gelişimine değinilecek ve sonrasında dünya edebiyatının en önemli kadın yazarlarından Christine de Pizan’ın hayatı ve eserleriyle kurulan ilişkisine odaklanılacaktır. Böylelikle *translatio*'nun kapsam alanı Pizan’ın biyografisi dahil edilerek genişletilecek ve Pizan’ın yazar ve kadın personasının *translatio* ile kurduğu ilişki ele alınacaktır. Son olarak, yazarın *La Cité des dames* (bundan sonra *Cité*) adlı eserinin metin olarak inşasında göndermede bulunduğu “batılı” mizojini geleneğinin temel metinleri ve onlarla kurduğu metinlerarasılık ilişkisi *translatio* ve çeviri perspektifi üzerinden tartışılacaktır.

Antikite’den Erken Orta Çağ’a Bir Motif Olarak *Translatio*

Alman edebiyat kuramcısı Ernst Robert Curtius başyapıtı sayılan *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter* [Avrupa Edebiyatı ve Latin Orta Çağ] başlıklı çalışmasında *translatio* kavramından Orta Çağ tarih kuramının temel yapıtaşı olarak bahseder (2013: 29). Genel hatlarıyla “doğu”dan “batı”ya gücün/iktidarın ve bilginin mekansal ve zamansal olarak transferini/aktarımını ifade etmeye başlamasıyla bu kavram gerçekten de Orta Çağ’ın tarihsel, politik ve kültürel yaşamını şekillendirmiştir. Dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren ise

ilişkilendirildiği *translatio studii et imperii* modeliyle anılmaya başlamıştır.³ Alfons Knauth'a göre kavramın bu şekilde "doğu-batı" eksenli bir hareketlilik olarak yorumlanması güneşin gökyüzündeki hareketine dayanmaktaydı. Bu sembolik denklemde; "doğu", kültürün doğuşunu, "batı" ise kültürün kendini gerçekleştirmesini temsil etmekteydi (Knauth 2009: 250).

Yukarıda da belirttiğimiz dizimsel şekliyle kullanımı görece geç tarihe denk gelmesine rağmen bir *motif* [*topos*] olarak *translatio*'nun gerek mitolojik/metatarihsel gerekse de tarihi olgulara dayalı ontolojik geçmişi, çok daha eskilere dayanmaktadır. Farklı kültürlerin birbiriyle karşılaşması, bu kültürlerin birbirinin etki alanına nüfuz etmesi sonucu çok daha sonraları *translatio* diye adlandırılacak geleneğin ana damarını oluşturmuş ve tüm bunlar fikirlerin ve metinlerin bir sonraki kaderini belirlemiştir. Bu anlamda dolaylı yoldan da olsa kavramın mekansal/coğrafi ve zamansal/tarihi olarak "doğu" ve "batı" eksenli bilgi aktarımına dair ilk örneği Plato'nun *Timaios* diyalogunda görüyoruz. Diyalogun Atlantis hikayesinin anlatıldığı ünlü bölümünde Critias, Yunanlar ve Mısırlılar arasındaki dini ve kültürel yakınlığa dikkat çeker ve Yunanlıları bilim, sanat ve politik örgütlenme gibi birçok alanda Mısırlıların mirasçıları olarak görür (Gregory 2012: 1).⁴

Büyük çoğunluğu doğu kaynaklı olan ezoterik (batını) ve hermetik dinlerin ve inanç sistemlerinin yayıldığı Hellenistik Dönemde ilk kez ""doğu" ve "batı"nın mekansal olarak bir araya gelmesi bu öğretiler ve kültürler arasındaki geçişliliği hızlandırmakla kalmamış *translatio* kavramının iktidar, egemenlik ve gücün de bir saltanattan diğerine geçmesi (*translatio imperii*) anlamını kazanmasına neden olmuştur. Bu anlam katmanı ile birlikte, özellikle Zerdüştlük, Yahudilik ve daha sonra Hristiyanlığın da doğuşuyla monoteist dinlerin, kavrama dini özellikler yüklemesi *translatio ecclesiae/religionis*, *translatio sacerdotium* ve *translatio reliquarium* gibi kavramların doğmasına sebep olmuştur.⁵ Aslına bakılırsa tarihsel olarak kavramın dini izleği, politik ve kültürel izleklerinden çok daha önce gelmektedir. Aşağıda da bahsedeceğimiz üzere, mitik doğu kaynaklarının yanı sıra, kökenleri *İncil*'in *Daniel Kitabı*'na dayanan dört imparatorluğun birbirini takip etmesi, nihai yıkımları ve Tanrı'nın Krallığı'nın onların yerini almasına ilişkin hem tarihsel hem eskatolojik (dünyanın sonu ile ilgili) bakış açısı bu dini izleğin yansımalarıdır. Genel olarak kavrama tarihsel *gezimesi* [*trajectory*] boyunca dini/teolojik ve dünyevi/seküler özelliklerin dönüşümlü olarak

³ Stahuljak'a göre bu tarih kesin olarak 814 yılında Şarلمان'ın [Charlemagne] ölümü ve 843 yılında Şarلمان imparatorluğunun parçalanmasından sonraya denk gelen dönemi kapsamaktadır (Stahuljak 2004: 37).

⁴ Platon da, kendinden önceki filozof Pythagoras ve politikacı Solon gibi Mısır'a gidip oradan edindiği bilgeliği Yunanistan'a taşımasına karşın, gerçek bilginin tanrılar tarafından bahşedilen ve önceki bir kültüre atfedilemeyecek bir olgu olduğunu savunan bir epistemolojiye bağlı kalmıştır. Bu yaklaşım, birçok disiplinin temelini atan Yunan düşüncesinin neden çeviriyi önemsemediğine ve çeviri üzerine kuramsal fikirler geliştirmemesine dair ipuçları sunmaktadır (Robinson 1992: 3).

⁵ *'translatio'* teorisine göre başlangıç, yani Yaradılış, coğrafi olarak Doğu'da konumlanır. Cennet'ten kovuluştan bu yana insanlığın ve kurtuluşun tarihi, tarihin—bu dünyadaki yaşamın Son Yargı ile son bulacağı—Batı'ya doğru kaçınılmaz bir yönelim sergilemektedir (Gentry 1983: 121).

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği

atfedilmesi bu kavramın ayırt edici özelliklerinden biri olarak düşünülebilir. Bir diğer özellik ise kavramın yolculuğu sırasında *neosemik* [*neosemic*] diye adlandıracağımız – bir sözcüğün anlam alanına zamanla yeni anlamların yüklenmesi – değişimlerin de odağı olmasıdır. Konunun devamında bu özelliklere tekrar değineceğiz.

M.Ö. 160-165 yılları arasında yazıldığı düşünülen *Eski Ahit*'in “Daniel’in Kitabı” adlı bölümünde, Babil kralı Nebukadnessar ve ardından peygamber Daniel’in gördükleri rüyaların anlatıldığı sahneler, imparatorlukların ve iktidarın birbirini takip etme ilişkisi bağlamında *translatio* kavramının ele alındığı ilk önemli kaynak olarak kabul edilir. Rüya sahnelerinin Kutsal Kitap’ın çevirmeni Aziz Jerome tarafından *Commentariorum in Daniele* *liber* [*Daniel Kitabına ilişkin Yorum*] başlıklı kitabında getirdiği yorumuna göre, gerek kral Nebukadnessar’ın gördüğü dört maddeden yapılmış heykel gerek Daniel’in gördüğü denizden gelen dört acayip yaratık birbirinin yerine geçecek dört imparatorluğu – sırasıyla Babil/Asur, Medya/Pers, Yunan/Makedon ve Roma İmparatorluğu’nu – temsil etmekteydi (Fenzi 2015: 171-172). Jerome’un yorumunda bu sıralamada dördüncü yaratığa ve dördüncü maddeye karşılık gelen Roma İmparatorluğu özel önem arz etmekte olup, özellikle yukarıda bahsettiğimiz diğer uygarlıkların mirasçısı olan Yunan düşüncesinin, koruyucusu olduğu ve tebaası olan diğer kültürlerle de aktarmasına olanak sağlayan evrensel bir yönetim şeklini ifade ediyordu.⁶ Temellerini Verigilus’un epik destanı *Aenis*’te geçen ünlü dizelerinden alan “ebedi şehir” Roma’nın bu evrensel doğası, İsa Mesih’in gelişi için elverişli bir zemin hazırlamıştır. Bu da diğer dört dünyevi imparatorluğun ardından İsa Mesih’in evrensel iktidarının geleceği beşinci son döneme işaret etmekteydi. Tüm bu özellikler dikkate alındığında Roma İmparatorluğu halefi olduğu diğer imparatorluklardan daha üstün olan ve taklit edilmesi gereken bir model olarak ayırt ediliyordu.⁷

Fakat Jerome’a göre krallıkların nihayetinde art arda çökmelerinin temel nedeni insanların gücü yanlış kullanarak günah işlemleri ve yaptıkları yanlışlıklar yüzünden Tanrı’nın onları terk etmesiyle ilişkiliydi. Böylelikle Jerome’un öne sürdüğü bu yorum tüm

⁶ Bu aşamada, *translatio studii* kavramının yüzyıllar boyunca Yunan’dan Roma’ya bir aktarım olarak algılanmasına imkân sağlayan önemli figürlerden biri olarak Cicero’yu özellikle anmak gerekmektedir. Cicero, Yunan kültürünün, özellikle felsefi düşünce geleneğinin, Roma kültürü karşısındaki üstünlüğünün ve bu üstünlüğün temelinde yatan en önemli sebeplerden birinin Latincenin dilsel yetersizlikleri olduğunun farkındaydı. Bu nedenle ortaya koyduğu *imitatio et aemulatio* anlayışı, belirli eserleri taklit etmek yerine, yazarın bu eserlerdeki teknikleri kendi konusuna ve diline uyarlayıp geliştirmesini esas alıyordu (Kelly 1979: 44).

⁷ Mesih Çağı ile Roma İmparatorluğu arasında ilk kez bağlantı kuran kişi Kilise tarihçisi Eusebios’tur. Onun fikirleri, daha sonra Papa Aziz Leo Magno (Büyük Leo) tarafından temel alınarak, papalığın Roma İmparatorluğu’nun devamı olduğu yönünde bir resmî papalık ideolojisine dönüştürülmüştür (Fenzi 2015: 176). Konuyla ilgili bir başka önemli kaynak ise Augustinus’un tarih felsefesidir. Burada üç fikir bir araya gelmektedir: İnsanlık tarihinin akışı, yaratılışın altı günü ve insan yaşamının altı dönemi birbiriyle uyum içindedir (PL, XXXIV, 190 vd.; XXXVII, 1182; XL, 43 vd.). Bu tasarıma, “Daniel Kitabı”ndaki kehanetlerin alegorik yorumundan esinlenen dört dünya imparatorluğu anlayışı da eklenmiştir (2: 31 vd. ve 7: 3 vd.; 25 *civitate Dei*, XX.23 ve XVIII.2). Bu imparatorlukların sonuncusu Roma’dır. Roma, “yaşlılık” dönemine denk gelir ve geçici varoluşun sonunda yerini göksel Seb’t’e bırakıncaya kadar sürüp gidecektir” (Curtius 2013: 28).

Orta Çağ'a hakim olmuş ve özellikle *translatio imperii* kavramının teolojik ve eskatolojik destekli altyapısını da beraberinde getirmiştir. Bir yandan dünyanın adaletsizliği ve gücün yozlaşmasından kaynaklanan negatif eskatolojik bakış, diğer yandan da Roma temelli evrensel imparatorluk ve progresif kronoloji modeline dayalı pozitif tarihselci bakış açısı arasındaki diyalektik ve çelişkili ilişki *translatio imperii* kavramı ve onun ideolojik ve aynı zamanda daha dar anlamda metinsel tamamlayıcısı olan *translatio studii* arasındaki ilişkiye de yön vermektedir.

Yukarıda da anlattığımız üzere, seküler tarihsel bir işleyişle kültürlerin birbirini takip etmesi fikri imparatorluklarla birlikte semavi ve metafizik bir boyutun da işin içine girmesiyle daha karmaşık hale gelmeye başlamıştır. Özellikle Hristiyanlığın ilk dönemlerinde *translatio studii* ve *translatio imperii* birbirinden katı çizgilerle ayrılmaktaydı. Bu karmaşıklığın temel nedeni Hristiyanlığın gücü ve bilgiyi birbirinden ayrı iki kavram olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Hristiyanlık öncesi Roma İmparatorluğu ve egemen olduğu Latin dünyasında ise güç ve bilgi birçok anlamda birbirine eşdeğer olgular olarak görülmekteydi. Bu düşünceye göre insan eliyle yozlaşmış güç her ne kadar imparatorlukları çökertmeye yetse de, aynı güç ahlaki değer sistemini temsil eden erdemler sayesinde bir imparatorluğu birleştiren ve onu bir arada tutan unsur haline gelebilirdi. Kelime anlamı itibariyle savaşa ait cesareti simgeleyen *virtus* kelimesinden türeyen *virtue* [erdem] başlangıçta yalnızca Romalı askerlerin savaştaki disipline dayalı ciddiyet, bağlılık ve kararlılık gibi erdemleri (*mos maiorum*) kapsıyordu. Roma'nın savaşlardaki zaferi ve beraberinde giderek genişleyen sınırları, baba kültürüne ve ecdatların erdemlerine bağlılığı sayesinde mümkün oluyordu. Yunan uygarlığının Roma tarafından istila edilmesiyle birlikte bilgiye, gelişmeye ve öğrenmeye dayalı erdemler Roma erdemlerine karışmaya başladı. Çoğu kavram gibi bu kavramlar da Romalılar tarafından "çevrilerek" Roma'ya ait erdemler bütünü *humanitas*'ı oluşturmaya başladı.

Romalıların yaygın olarak bilinen erdemleri Hristiyan bakış açısına göre ise birer kusur olarak görülmekteydi. Gücü salt dünyevi ve insana ait özellik olarak kabul eden Hristiyanlık, imparatorlukların ve krallıkların çöküşünü onun yozlaştırıcı etkisiyle ilişkili olumsuz bir olgu olarak görüyordu. Yine Kilise'ye göre bilgi yalnızca kutsal öğretinin anlaşılması, uygulanması ve yayılması olarak görüldüğü için dini temellere oturmeyen her türlü pagan bilginin bastırılmasını gerektirmekteydi. Bu nedenle Hristiyanlık Roma İmparatorluğu'nu bu yayılmayı sağlayan ve semavi imparatorluğun gelişini sağlayan son ve en önemli durak olarak görmekten öteye geçemiyordu. Böylesi bir bakış açısı bu güç-bilgi denkleminin merkezinde duran *translatio* kavramını ve özellikle pagan kültürünün mirasına olan saygın yaklaşımı neredeyse imkânsız hale getiriyordu. Hristiyanlığın başlangıcında kilise babaları, bu mirasa yönelik hayranlıklarını gizlemiyor ve mirasın "ganimet" ve "zenginlik" olarak kullanılmasından yana tutum sergiliyorlardı. Örneğin, Aziz Jerome ve Aziz Augustinus bu mirasın kullanılarak pagan kültürünün benimsenmesini Tanrı'nın bir takdiri

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği olarak görüyor ve bu mirasın yalnızca hakikat yolunda kullanılmasının Tanrı'ya hizmet olduğunu savunuyordu. Fakat Kilise öğretisinin giderek güçlenmesiyle birlikte bu yaklaşım giderek cazibesini kaybetmeye başladı ve Hristiyanlığın beşinci yüzyılından Şarlman İmparatorluğu'na kadar geçen 300 yıl içerisinde Kilise'nin antikiteye ve pagan bilgiye duyulan nefreti *translatio studii* kavramının da reddi ve baskılanmasıyla sonuçlandı.

'Karolenj Rönessansı'ndan Geç Orta Çağa Bir Kavram Olarak *Translatio*

Bir önceki bölümde *translatio* kavramının bir düşünce biçimi ve bir motif olarak oluşumunun tarihini irdeledik. Bu açıdan bakıldığında *translatio* olgusunun bir kavram haline gelerek belirginleşmesi, kök salması ve bugünkü anlamıyla kullanımı yalnızca Erken Orta Çağ'dan itibaren, daha doğrusu sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllara gelindiğinde mümkün olmuştur. Kurduğu geniş imparatorlukla kendisini antik Roma İmparatorlarının halefi olarak gören Şarlman, kenar bölgelerin Hristiyanlaşmasını politik ajandasının en önemli unsurlarından biri olarak görüyordu. Bunun için İngiltere, İspanya, İrlanda ve İtalya'dan önde gelen entelektüelleri kraliyet sarayına çağırarak onları laik kesimin ve kilise aristokrasisinin genç üyelerinin eğitimi için hazırlanan kapsamlı bir çeviri programının başına getirdi. Şarlman'ın öngördüğü kültürel reformun mimarı York'lu Alcuin (yak. 732-804), Tours'daki St. Martin manastırının başrahibi olduktan sonra burayı ruhban sınıfının öğrenimi ve yeniden yapılması için kültürel bir merkeze dönüştürdü. Onun önderliğinde daha önceki kuşaklar tarafından rastgele çevrilen ve tahrif dilen hem klasik hem de kutsal metinlerin derlenip toplanmasına ve yeniden çevrilmesine başlandı. Alcuin, bir önceki jenerasyondaki din adamlarından farklı olarak antik kültüre olan hayranlığını gizlemiyor, öğrencilerine de bu kültürden yararlanmayı aşılıyordu:

Alcuin yapmayı amaçladığı şeyi gerçekten gerçekleştirmiştir; çünkü XIII. yüzyıl düşüncesinin gerçekten de Platon ve Aristoteles'in düşüncesini aşmasını sağlayacak, geleceğin Paris Üniversitesi'nin temellerini atmıştı. XI. yüzyılın sonlarından itibaren (yaklaşık 885'de) Cermen keşiş Notker le Begue'in *Chronique de Saint-Gall [Saint-Gall Vakayinamesi]* adlı eserinde tarihsel *translatione studii* temasının zuhuruna şahit olmaktadır. Bu eserin hemen başlarında Charlemagne döneminde modern zamanların en bilgili alimi olan Alcuin (Albinus) adında bir İngilizin Fransa'ya gelişini, hikayemsi ve biraz karışık bir biçimde okumaktayız. Bu *supra caeteros modernorum temporum* bizlere "Orta Çağ" kavramımızın modern döneme ait olduğunu ve Orta Çağ insanların kendilerini modern olarak algıladıklarını gayet yerinde bir biçimle hatırlatmaktadır. Charlemagne, bu Alcuin'i yanında tutmuş, talebesi olmaktan ve onu üstat ilan etmekten şeref duymuş ve etrafına gelenlere eğitim vermesi için ona Saint-Martin de Tours manastırını vermiştir, diye ekler Notker. Bunun üzerine Notker yüzyıllar boyunca yankılanacak şu cümleyle hikayeyi sonuca bağlamıştır: "Alcuin'in eğilimi öylesine verimli olmuştur ki modern Galyalılar veya Fransızlar, Eski Romalılara ve Atinalılara benzemişlerdir." (Gilson 2007: 192-193).

Yukarıdaki alıntıdan da görebileceğimiz üzere, Fransa'yı "Yeni Atina" olarak görmek isteyen Alcuin'in şahsında Anglo-Sakson kültür aracılığıyla Latin kültürünün Fransa'ya taşınmasını *translatio studii* bağlamında değerlendirebiliriz. Alcuin gibi, Şarlman'ın şahsında gücün ve bilginin bir arada toplanması olgusu da *translatio* kavramı açısından önem arz etmektedir.

Şarlman, 800 yılında Roma'da Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giydiğinde, bu olay Roma İmparatorluğu'nun Bizans'tan Frankonya'ya geçişini simgeleyen "Renovatio Romani Imperii" [*Roma İmparatorluğu'nun Yeniden Canlanması*] düşüncesinin bir yansımasıydı (Stierle 1996: 56). Şarlman'ın hükümdar kimliği ve yaşam öyküsünü yazan Einhard'ın anlatımında onun gerçek bir bilge/filozof olarak tasvir edilmesi, yaygın kullanımıyla *translatio imperii* ve *translatio studii* kavramlarını bir araya getiriyor ve tek bir bedende/personada somutlaşmasını (tecessüm etmesini) sağlıyordu.⁸ Bu anlamda, Şarlman'ın ölümünden sonra yazılan ve Orta Çağ kültürüne damgasını vuran *rüya edebiyatı* [*visionary literature*] örnekleri olan *Visio Karoli* metinlerinden, onu yüceltmek amacıyla yazılmış ilahilere [*hymn*] ve Vincent de Beauvais'nin Şarlman'ın yaşamını anlattığı *Speculum historiale* [*Tarihsel Ayna*] adlı ansiklopedisine kadar uzanan tüm metinlerde, Şarlman'ın Yunanistan'dan Roma'ya aktarılan bilgelik öğretisini Roma'dan Paris'e getirmesinden övgüyle bahsedilir. Bu metinler gerçeği tam olarak yansıtmasa da, onun kralların kralı olarak hüküm sürdüğü Aachen'de "Altın Roma"yı yeniden inşa etmesi ve bir filozof olarak Cato'dan daha iyi bir hatip, Virgilius'tan daha iyi bir şair sayılması fikri, *translatio studii* tasarımının aynı ölçüde başarılı bir *translatio imperii* anlayışıyla örtüşmesine zemin hazırlayacak ve bu sayede sonraki kuşaklar için taklit edilecek bir örnek sunacaktı.

Şarlman'ın kurduğu imparatorluk, torunları arasında bölündükten sonra merkezi politik iradenin olmaması Karolenj Hanedanlığı ve onunla birlikte tekrar yeşeren *translatio* kavramının sonraki akıbetini olumsuz etkiledi. 987 yılında V. Louis'in ölümünden sonra Karolenj Hanedanlığı'nın resmen sona ermesiyle Fransız tahtına Hugh Capet'in çıkması, birçok siyasi krizi beraberinde getirdi. Karolenj Hanedanlığı ile hiçbir kan bağı bulunmayan Capet Hanedanlığı tahtı zorla ele geçiren gaspçılar olarak görülüyordu. Bu krizin çözümü yalnızca VII. Louis'in Şarlman soyundan gelen Champagne'li Adele ile evlenmesi ve oğulları Philip Augustus'un dünyaya gelmesiyle mümkün olacaktı. On üçüncü yüzyılda Saint Denis manastırında yazılan Fransız krallarının resmi tarih kitabı *Grandes Chroniques de France* [*Fransa'nın Büyük Tarihi*] (yaklaşık 1273-74) Philip Augustus'u "Şarlman'ın imparatorluk dehasının yeniden canlanması" olarak sunmaktadır. Buna paralel olarak, Philip Augustus döneminde kurulan ve skolastik düşüncenin kök saldı Paris Üniversitesi'yle birlikte Orta Çağ'ın "Atina"sı olarak görülen Paris, *translatio studii* kavramının son durağı haline gelecektir.

⁸ Bu anlamda kavramın tek bir personada vücut bulması Pizan açısından da önemlidir. Makalenin ileriki kısımlarında Pizan, onun yazar ve kadın personasının *translatio* ile olan ilişkisi üzerinde duracağız.

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği

Burada, Capet Hanedanlığı'nın yukarıda sözü edilen icraatlarıyla birlikte, güç ve bilgi aktarımını soy ağacı çerçevesinde konumlandırma çabasını *translatio* kavramının yeni bir tezahürü olarak okuyabiliriz. Bunun yanı sıra mevcut hanedanın antik uygarlıkla bir bağ kurması gerektiği düşüncesi, Capet krallarını Troya mitlerine yöneltmiş; bu girişim ise, söz konusu mitlerin Eski Fransızca şövalye romanslarına çevrilmesiyle sonuçlanmıştır (Stahuljak 2005: 144-145).

Bu anlamda kavramın yeniden gün yüzüne çıkması ancak on iki ve on üçüncü yüzyıllar arasında, Paris'in *translatio* kavramının Mısır-Yunan-Roma aşamalarından sonraki en önemli son durak hâline gelmesiyle mümkün olacaktı. Böylece Şarlman'ın ölümünden sonra Fransız hükümdarları Roma'dan gelen imparatorluk (güç veya meşruiyet) ve antik Yunan ve Roma'dan gelen bilgi veya öğrenimin mirasçıları olarak iktidarlarını kanıtlamaya, kültürel ve siyasi üstünlük iddialarını ortaya koymaya çalıştılar. Siyasi güç önce Yunanistan'dan Roma İmparatorluğu'na, sonra da sırasıyla Şarlman yönetimindeki Kutsal Roma İmparatorluğu'na aktarılmıştı. Bu mantığa göre şimdi Fransa, selefi olduğu imparatorlukların yüce gücünü miras almış durumdadır; klasik metinlerin çevirileri de benzer biçimde, eski uygarlıkların gücünü ve kültürel prestijini sahiplenmesi için onay mekanizması olarak işlev görmektedir. Tüm bunlar miras, şecere, soy kütüğü ve geneoloji gibi kavramlarla *translatio* kavramı arasındaki yakın ilişkiye işaret etmekteydi:

Paradoksal olarak, bu soybilimsel dürtüler, önceki güç ve bilgi merkezlerini yerinden etme çabasıyla birlikte ilerliyordu: kesintisiz bir soy olduğunu iddia eden şey, pratikte çeşitli sahiplenme, ikame, kopuş ve yeniden icat etme yöntemleriyle karakterize ediliyordu. Başka bir deyişle, devamlılık ve veraset sağladığı iddia edilirken, *translatio* çoğu zaman mücadele ve baskılamayı içeriyordu (Campbell ve Mills 2012: 1-2).

Yüksek Orta Çağ'a doğru yaklaşırken vakanüvislik kurumunun ve tarihyazımı geleneğinin yeniden önem kazanmasıyla *translatio* kavramının kökenlerine yönelik tartışmalarda yeni (ara) duraklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu ara duraklardan biri Aziz Augustinus'un öğrencisi Paulus Orosius'un hocasının *Tanrı Kent* eserinden esinlenerek yazdığı *Historiarum Adversum Paganos Libri Septem* [*Paganlara Karşı Yedi Tarih Kitabı*] başlıklı tarihçesinde anılmaktadır. Tarihçe *translatio imperii*'nin doğudaki Babil Krallığı'ndan batıdaki Roma'ya geçişinden bahsederken doğu'dan kuzey'e ve güney yönlerine, yani Babil'den görece kısa ömürlü Makedonya ve Kartaca İmparatorlukları'na uğradıktan sonra batı'ya yani Roma'ya doğru hareket ettiğinden bahseder:

Burada, güneşin doğal yolunu izleyerek Babil'den Roma'ya görünüşte basit bir geçişinden daha karmaşık bir durum ortaya çıkar. Makedonya ve Kartaca gerçek Babil İmparatorluğu'nun mirasçıları olmasa da, gerçek mirasçı Roma olgunluğa erişene kadar onun otoritesini korurlar. Kuzey ve Güney'in, Makedonya ve Kartaca'nın karşıtlığı, Doğu'nun, Babil'in ve Batı'nın, Roma'nın karşıtlığını dengeleyerek dünya tarihindeki bir deseni gösterir; bu da Hristiyan tarihindeki gizli

gerçeği görünür kılar. Fabrizio Fabbrini'nin iddia ettiği gibi, bu desen, bir haçın mükemmel geometrik tasarımını takip eder, "diğerlerinden niteliksel olarak farklı olan beşinci bir İmparatorluk" içinde yatan daha derin bir Hristiyan zelosunu gösterir. Bu şehir, yeryüzündeki bir imparator tarafından değil, İsa tarafından yönetilmektedir (Conklin Akbari 2005: 108).

Bu anlamda on ikinci yüzyıla gelindiğinde *translatio* kavramının geneolojisinde beliren Kartaca ve Troya bağlantıları özellikle Fransa ve İngiltere krallıklarının kökenlerindeki yeni mitlere başvurmaları açısından önem kazanmıştır.⁹ Şarlman'ın soyunun, babası Pippin üzerinden Troya prensi Hektor'un oğlu Genç Priamus'a uzanması, annesi Bertha üzerinden de Roma'ya dayanması ve buna paralel olarak, Norman İngiltere'sinde kraliyet meşruiyetini haklı çıkarmak için kullanılan Britanya'nın "ilk" kralı ve Troyalı Aeneas'ın soyundan gelen Brutus miti de böylesi bir tasarımın ürünüdür. Bu durum Fransız ve Anglo-Norman hükümdarların Troya, Yunan ve Roma'ya kadar uzanan bir soy kütüğü sağlamaya çalışmaları olarak görülmelidir.¹⁰ Bu nedenle Fransız ve daha sonra İngiliz krallarının Eski Fransızca yazılmış vernaküler şövalye romanslarına başvurmalarının arkasındaki motivasyon, bu metinlerin, iktidarlarına meşruiyet sağlamak (özellikle yeni hanedanların yönetimi devralması durumunda) ve hükümlerlik ve kraliyet erdemi için öğretiler içeren faydalı bilgi kaynağı oluşturmaktı (Blumenfeld-Kosinski 2001: 18). 1150 yılında anonim bir çevirmen tarafından kaleme alınan Statius'un *Thebaid*'inin çevirisi olan *Roman de Thebes*; Vergilus'un *Aenis* uyarlaması olan *Roman d'Enéas*; yine 1165 yılında Benoît de Saint-Maure'un yazdığı *Roman de Troie* ve Chrétien de Troyes'in yazdığı *Cligés* eski Fransız romansları olarak bilinmektedir.

Fakat Frank İmparatorluğu'nda soy ağacı her ne kadar babadan ilk oğula geçişi (*primogenitür*) öngörse de *translatio* bağlamında düşünüldüğünde aktarım bu çizgide ilerlemiyordu. *Translatio* kavramında aktarım, yalnızca retrospektif yani geçmişe yönelik olarak tanımlanıyor ve *translatio* bağlamında gelecek geçmişi belirliyordu; başka bir deyişle 'dedeyi torun belirliyordu'. Bunun yanı sıra *translatio*'nun aktarımı üzerinde de İngiltere, Fransa'nın yanı sıra, Almanya ve İtalya birer odak olarak hak iddia ediyordu. Bu nedenle bazen *translatio* kavramı *studium* (bilgi), *sacerdotium* (papalık) ve *imperium* (güç, egemenlik, iktidar) olarak üçe bölünüyordu ve bilgi Fransa'da, kilise İtalya'da ve imparatorluk Almanya'da kalacak şekilde paylaşıyordu. Bu anlamda gerek *translatio*'nun kökeninin keyfiliği gerekse de "son" durağının neresi olacağı tartışmaya ve mücadeleye açıldı ve bu da veraset ve miras fikrine tamamen ters düşmekteydi.

On üçüncü yüzyılın sonları ve on dördüncü yüzyıla gelindiğinde Fransa'da, özellikle Philippe le Bel'in hükümdarlığı döneminde, meşru hükümdarlık ve krallık erdemi

⁹ Orta Çağ Fransız kültürünün etki alanı coğrafi olarak Fransa'nın kuzeyi ve Anglo-Norman İngilteresini kapsıyordu.

¹⁰ Pizan benzer bir strateji uygulayarak *Livre des faits et bonnes meurs d Charles V* [V. Charles'in Güzel Ahlak Kitabı] adlı eserinde V. Charles'in soyunun Troya'ya ve Kral Priamus'a uzandığını belirtir (Stahuljak 2005: 214).

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği

konusundaki kaygılara odaklanan çevirilerde önemli bir artış görülmeye başlandı. III. Philippe'ten Jean le Bon'a uzanan dönemde geliştirilen bu kültür politikası, V. Charles döneminde Raoul de Presles ve Nicole Oresme'nin öncülüğünde yürütülen çeviri faaliyetleriyle zirve noktasına ulaştı. Pierre Bersuire'ın Livy'nin *Roma Tarihi* adlı eserinin Fransızca versiyonunu ve Simon de Hesdin'in *Valerius Maximus*¹¹ gibi eserlerini içeren bu çeviriler, entelektüel gelişimi V. Charles'in astroloğu olan babası Thomas de Pizan tarafından şekillenen Christine de Pizan gibi sonraki yazarları etkileyecek başat bir kültürel ortam sağladı.

Pizan ve Bir “*Translatio Studii Et Imperii*” Olarak *Cité*

Pizan'ın yazar kimliği ve özel hayatı birçok aşamada *translatio* kavramı ve Orta Çağ çeviri ideolojisi ile sıkı bir bağdaşıklık içerisinde. Kendi isteği ve iradesiyle yazar olmayı seçen Pizan'ın hayatında *translatio*, veya “onun kendi ifadesiyle “*translacion*” hiçbir zaman tarafsız bir konu olmamıştır” (Cerquiglini 1997: 265). Jeannette Patterson'un belirttiği gibi, her ne kadar Pizan yaptığı çevirilerle tanınmasa da, yaşamı, Latince ve İtalyancadan Fransızcaya çevirdiği kısa metin ve pasajlar dahil olmak üzere tüm eserleri ve çevirinin bilgi aktarımındaki rolünün farkında olması, onun çeviri kavramıyla hem doğrudan hem de dolaylı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir (2019: 85). Yazımızın devamında öncelikle Pizan'ın bir yazar ve kadın olarak *translatio* kavramıyla kurduğu ilişkiden bahsedeceğiz, daha sonra bilinen en ünlü eseri olan *Les Cite des dames* (bundan böyle *Cité*)'nin *translatio* ve çeviri bağlantılarına değineceğiz.

Pizan hakkındaki bilgilerin neredeyse tamamını, onun otobiyografik unsurlar barındıran eserlerinden ediniyoruz. 1364 yılında İtalya'da dünyaya gelen Pizan, babası Thomas de Pizan'ın V. Charles'ın sarayına hekim ve astrolog olarak davet edilmesinden üç yıl sonra, babasının yanına giderek Fransız sarayına yerleşmiştir. Babasıyla birlikte Venedik'ten Fransız sarayına taşınması, kültürel ve soykütüksel köklerini yeni bir coğrafyaya aktaran “fiziksel” bir *translatio* örneği olarak görülebilir. Bu adım, onun daha sonra Fransa'da yapacağı entelektüel katkıların da zeminini hazırlamıştır.

Pizan'ın anadili olan İtalyanca'yı ya da erkek egemen Latinceyi değil de “doğal dil” olarak görülen vernaküler Fransızca'yı tercih etmesi, Latince sözdizimini Fransızcaya dâhil ederek Latincenin entelektüel ve kültürel mirasını günlük dile aktarması ve bu süreçte Latincenin “erkek dili” olarak kurduğu tekeli sorgulaması, “sembolik” bir *translatio*'yu temsil eder. Erkek egemenliğinde gelişen ve “eril dil” olarak kabul gören Latincenin hâkimiyetindeki bilimsel/bilgin gelenek; kadınları, tıpkı vernaküler diller gibi, görmezden geliyor ve itibarsızlaştırıyordu. Bu bağlamda, Pizan'ın eserlerini vernaküler Fransızcada kaleme alması, erkek egemen Latincenin kadınlara yer tanımamasına ve onları kasıtlı olarak

¹¹ *De factis dictisque memorabilibus [Unutulmaz Kişilerin Eylemleri ve Sözleri]*

küçük düşüren, kadın düşmanı söylemlere bir başkaldırı niteliğindedir. Dolaylı ve doğrudan yaptığı “çeviriler” aracılığıyla Pizan, bu kadın düşmanı söylemi açığa çıkarmayı ve kilise mensubu erkeklerin hegemonyası altındaki teoloji, felsefe, politika gibi alanları, kadınların da içinde yer aldığı daha geniş halk kesimlerinin erişimine sunmayı amaçlamıştır.

1389 yılında kocası Estienne de Castel’in ölümünden sonra dul kalan Pizan, annesini ve küçük yaştaki çocuklarını geçindirmek zorunda kalmış ve bu da onu verimli bir yazarlık kariyerine yöneltmiştir. 1390-1429 yılları arasına denk gelen yazınsal üretimi süresince lirik ve epik şiirler, mektup, alegori, rüya edebiyatı, tarih, savaş sanatı, Jeanne d’Arc’ın ve Fransa kralı V. Charles’in hayatlarını anlatan biyografiler de dahil olmak üzere çeşitli eserler vermiştir. Pizan’ın hayatta kalmak uğruna geçirdiği dönüşüm, kişisel acısını ve yalnızlığını entelektüel ve kültürel katkılara dönüştürdüğü “metafizik” bir *translatio* olarak görülebilir. On dört ve on beşinci yüzyıllarda yazar olmanın yolu ya zorunlu olarak yalnızlığı seçmek ya da yaratıcı olmak için yalnızlığa başvurmaktan geçiyordu. Bir anlamda kocasının ölümüyle Pizan’ın tanrısal ve kadersel yalnızlığı ona yazar personasını dönüştürmek için gereken altyapıyı hazırladı. Ayrıca yazarlık ve erkeklik arasındaki ilişkiden (*auteur-baba* kelimeleri arasındaki etimolojik ilişki düşünülecek olursa) hareketle Pizan kendi yazar öznesini oluşturmak için birçok eserinde tekrarladığı kadından erkeğe, kız evlattan oğula dönüşmesi/transformatasyonu teması da “metafizik” *translatio* bağlantısı iddiamızı güçlendirmektedir.¹²

Diğer yandan Pizan’ın yazar personası ve özel hayatı kadar onun en ünlü eseri olarak bilinen *Cité* de birçok düzlemde *translatio* kavramı ile örtüşmektedir. 1404-1405 yılları arasında yazıldığı düşünülen bu eser Pizan’ın yazarlığı boyunca defalarca üstünde durduğu ve yaşadığı dönemde kadının yeri ve mizojinin kökenlerine cevap niteliğinde yazılmış ilk kapsamlı eserdir. Pizan, *Cité*’yi kurgularken temel kaynak olarak Boccaccio’nun Latince yazdığı *De Claris Mulieribus* [Ünlü Kadınlar Hakkında] eserini elden geçirerek yeniden düzenlemiş, başka bir deyişle yeniden yazmıştır. *Cité*’nin İtalyanca ve Latince kaynaklardan (bazı hikayelerin doğrudan Ovidius’tan alındığı bilinmektedir) yararlanılarak Fransızca “yeniden yazımı”, vernaküler diller ile benzer biçimde doğayla ilişkilendirilen kadınlık kurumu arasında bir tür çeviri adımı olarak yorumlanabilir.

Patricia Phillippy, Pizan’ın mizojini söylemi ve onun Hristiyan toplumundaki etkilerine karşılık yazdığı *Cité* için Boccaccio’nun *De Claris Mulieribus* metnine başvurmasını ve ona bağlı kalmasını iki aşamalı – dilsel/metinsel ve ideolojik – çeviri projesi olarak görmektedir. Phillippy’ye göre Pizan, Boccaccio’nun Latince yazdığı metni vernaküler Fransızcada yeniden yazarak erkek egemen yazın geleneğinin dilinden damıtılmış ve arınmış bir “kadın dili”ne çevirmektedir. İkinci ve en önemli hamle olarak *Cité*, Boccaccio’yu ve onun

¹² Pizan’ın *Le Livre des fais d’armes et de chevalerie* [Silah ve Şövalyelik Hünerleri Kitabı] adlı eserinin 1448 tarihli basımında metnin değiştirilip bir erkek tarafından kaleme alınmış gibi sunulması, bu güvensizlik duygusuna verilebilecek bir örnek niteliğindedir (Warner 1983: xiii).

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği

metnini kaynak olarak göstererek hem mizojin erkek yazın geleneğini hem de bu geleneğin uzun yıllardır tahrif ettiği cinsiyetler arasındaki yanlış anlaşılmaları düzeltmeyi, revize etmeyi amaçlayan bir çeviri projesidir. Böylelikle Pizan'ın kadın edebi tarihini yeniden yazarken neden bir erkeğin metnine ihtiyaç duyduğunu oldukça mantıklı bir çerçeveye oturtmaktadır (1997: 330).

Benzer şekilde, Beatriz Hernández Pérez, Pizan'ın İspanyolca çevirisi üzerine yazdığı kitap incelemesinde, *Cité*'nin hem İtalyan hümanizmasını Fransa'ya aktaran bir *translatio imperii* örneği olarak hem de çeviriler aracılığıyla dolaşıma giren mizojin metinlere ve kadınlar hakkında yayılan yanlış bilgilere karşı yazılmış, iki işlevli bir metin olduğuna dikkat çeker (2019: 195-196). Makalemizin devamında *Cité*'den örnekler üzerinden *Cité*'yi bir *translatio* olarak nasıl okuduğumuzu somutlaştıracaktır.

Bu amaç doğrultusunda seçtiğimiz ilk örnek, *Cité*'nin ilk bölümünde anlatılan mitolojik figür Carmentis ya da Nicostrata'nın hikyesidir. Bu figürün öyküsü, *translatio imperii et studii* kavramları arasındaki bağlantıyı anlamak için oldukça uygun bir zemin sunmaktadır:

Her şeyden önce, İtalyanların Carmentis dedikleri soylu Nicostrata'dan bahsedeceğim. Bu hanımefendi, Pallas adında bir Arcadia kralının kızıydı. Olağanüstü derecede zeki ve Tanrı tarafından özel entelektüel yeteneklerle donatılmıştı; öyle ki Yunan edebiyatı hakkında geniş bir bilgiye sahipti ve o kadar bilgece, zarif ve etkili bir şekilde yazabiliyordu ki dönemin şairleri onun Tanrı Merkür tarafından sevildiğini iddia ediyorlardı. Benzer şekilde, oğlu da kendi zamanında zekasıyla ünlü olduğundan, şairler onun babasının değil, bu tanrının çocuğu olduğunu düşünmüşlerdi. Memleketinde meydana gelen çeşitli kargaşalar nedeniyle, Nicostrata, oğlu ve onunla gitmek isteyen birçok insanla birlikte, büyük bir gemi filosuyla İtalya'ya doğru yola çıktı ve Tiber Nehri'nden yukarıya doğru seyrettiler. Burada karaya çıktı ve babasının adını verdiği Palatine Tepesi'ne tırmandı. Roma şehrinin daha sonra kurulduğu bu tepede, o, oğlu ve şürekası kendilerine bir kale inşa ettiler. Yerli halkın çok ilkel olduğunu görünce, onlara uymaları için bir dizi kural belirledi ve onları akılcı ve adil bir yaşam sürmeye teşvik etti. Böylece, tüm bilinen yasaların türetileceği bir hukuk sistemi geliştirme konusunda nam salacak bu ülkede ilk yasaları kuran kişi oldu.

Nicostrata, sahip olduğu diğer tüm nitelikler arasında ilahi ilham ve kehanet yeteneğiyle özellikle kutsanmıştı. Bu sayede, yeni vatani olarak seçtiği ülkenin bir gün diğerlerinin üzerinde yükselerek yeryüzündeki en muhteşem ve görkemli krallık olacağını öngörebiliyordu. Bu nedenle, onun gözünde, dünyanın geri kalanını gölgede bırakacak ve fethedecek bu ülkenin, yabancı bir ülkede ortaya çıkmış aşağı ve kaba bir alfabeyi kullanması uygun olmazdı. Dahası, Nicostrata, kendi bilgeliğini ve öğretilerini gelecek nesillere uygun bir şekilde aktarmak istiyordu. Bu yüzden, diğer milletler tarafından kullanılanlardan tamamen farklı yeni bir harf seti icat etmeye karar verdi. Yaratığı şey, ABC - Latin alfabesi - ve kelimeleri oluşturma kuralları, ünlüler ile ünsüzler arasındaki ayırım ve dilbilim biliminin temelleriydi. Bu şekilde halka sunduğu bu bilgi ve alfabenin evrensel olarak kabul görmesini ummaktaydı. Bu hanımefendinin icat ettiği bilgi dalı ne

küçük ne de önemsizdi ve bunun için ona ne kadar teşekkür edilse azdır. Bu yaratıcı bilim o kadar yararlıydı ve dünyaya o kadar çok iyilik getirmişti ki, dürüstçe söylemek gerekirse, bundan daha asil bir keşif asla yapılmamıştır (Pizan 1999: 64-65).

Yukarıdaki alıntıdan da görüldüğü üzere, Carmentis Yunanistan'dan İtalya'ya gelerek Roma şehrini kurmuştur ve böylece kehanetlere konu olan ebedi imparatorluğun temelleri bu kez daha az bilinen ve üstelik kadın olan mitolojik bir figür tarafından atılmıştır. Bu anlatı Roma'nın yaygın olarak bilinen kuruluş mitlerindeki tasvirden, yani hem Vergilus'un ünlü *Aeneas* destanındaki Troyalı Aenas'a, hem de bir dişi kurt tarafından emzirilerek ölmekten kurtulan Romulus ve Remus kardeşlere bütünüyle ters düşen bir anlatı hamlesidir. Bu anlamda Pizan'ın revizyonist yaklaşım sergileyerek Roma'nın kurucusu olarak bir erkeği değil de bir kadını seçmesini tersine bir *translatio imperii* örneği olarak değerlendirebiliriz.

Carmentis aynı zamanda Latin alfabesinin de yaratıcısıdır. Yine burada uygarlık ve bilgi aktarımının popüler yorumu olarak Yunanistan'dan Roma'ya aktarımı ifade eden *translatio studii* kavramının bir erkek yerine bu sefer bir kadın faile atfedildiği bir yeniden yazımını gözlemliyoruz. Kuşkusuz Pizan'ın Carmentis'e bu kadar önem atfetmesinde, onu ve kendisini *translatio* ile özdeşleştirmesinin de payı vardır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Pizan'ın İtalya'dan Fransa'ya göç etmesi ve Latin-İtalyan kültürün aktarımındaki önemli rolü tıpkı Carmentis'in Yunanistan'dan İtalya'ya gelmesi gibi, *translatio* ile ilişkili düşünülmelidir.

İtalyanca eser vermeyen Pizan için bu dil yalnızca metinlerarasılık ve klasik geleneğin aktarımı için bir kaynak işlevi görmüştür. Pizan'ın metinlerarasılığa başvurması sadece bir anlatı tekniği olmanın ötesinde, yazar olarak inandırıcılığını ve meşruiyetini güçlendirmek için edebiyat geleneği ile metinlerarasılık arasındaki bağlantıyı kullanması açısından da büyük önem taşımaktadır. Dikkatle bakıldığında Pizan'daki metinlerarasılık ilişkisinin iki temel özelliğinden bahsedebiliriz. Birinci türden metinlerarasılık, Pizan'ın bir kadın yazar olarak meşruiyetini sağlamak, iyi bir eğitim aldığı ve "kültürlü" olduğunun ispatı olarak edebi gelenekle kurduğu ilişkisellik bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Pizan'ın yaşadığı dönemde eğitimin yalnızca erkeklerin imtiyazında ve erkeklere has bir kurum olmasına karşın, ayrıca annesinin karşı çıkmasına rağmen babası sayesinde iyi bir eğitim alması, istisnai bir durum olarak görülmektedir. Her fırsatta aldığı eğitimi "babasının masasındaki bilgi kırınıtları"na (Blumenfeld-Kosinski 1997: 299) benzeten Pizan'ın *Cité*'den önce yazdığı metinlerde metinlerarasılık geleneğini çok iyi bildiğini ispatlamasını, yazar olarak meşruiyetini sağlamaya yönelik bir metinlerarasılık örneği olarak adlandırılabilir. Bu türden metinlerarasılık zamansal olarak *Cité* öncesi döneme tekabül eden eserlerini kapsamaktadır.

İkinci türe ait olan ve varsayımsal olarak *Cité* sonrası metinleri kapsayan metinlerarasılık doğrudan Pizan'ın kadınların toplumdaki rolüne yönelik düşünceleri ve bu düşünceleri savunduğu *Cité*'nin tematik yapısıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Pizan'a değin hiçbir kadının ve vernaküler edebiyatın kadınlara ilişkin herhangi bir şey söylememesi,

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği

kadınlar hakkında fikir beyan edenlerin yalnızca erkekler olması ve bu söylemlerin erkek bakış açısını yansıtarak genellikle mizojin nitelikte olması Pizan'ı rahatsız ediyordu. Bu bakış açısıyla Orta Çağ'ın en önemli metinlerinden olan *Roman de la Rose* [Gül Romansı] romansındaki mizojin unsurları eleştirerek *querelle des femmes* [kadın tartışması] başlatması Pizan'ın bu konuya ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında "mizojin" edebi geleneğin "popüler" mitleriyle beslenen Pizan'ın, bu mitleri dönüştürme misyonuyla metinlerarasılığa başvurması ona özgü bir özellik olarak değerlendirilmelidir. Böylelikle kâh metinlerin son kısımlarını tamamen çıkararak, kâh metinlerdeki karakterleri değiştirerek ve kâh karakterlerin sadece olumlu yanlarını ön plana çıkararak usta manevralarla tersine bir edebi gelenek inşasını amaçlamıştır.

Bu tarz bir "tersten gelenek" ve/veya alternatif bir kadın tarihyazımı olarak nitelendirebileceğimiz böyle bir örnek için yine *Cité'*ye başvurabiliriz. *Cité'*nin ikinci bölümünde yer alan ve büyük olasılıkla Pizan'ın kaynak olarak *Valerius Maximus'*a ait olduğu bilinen aforizmalardan beslendiği *Roman Caritas* [Roma Hayırseverliği] kıssası, ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Pizan'ın yaptığı hamlenin daha iyi anlaşılması için hikayenin bilinen ve sanat tarihinde de defalarca resmedilen kısa özetini sunmak faydalı olacaktır. Rivayete göre, pagan Roma'da Cimon adında bir yaşlı adam suçlu bulunarak hapis haneye atılır ve yiyip içmekten de men edilerek açlığa terk edilir. Babasının bu denli acımasız bir cezaya çarptılmasına gönlü razı olmayan kızı Pero, hapis haneye gelir ve gizlice babasını emzirir. Hiç şüphesiz kadınların erdemliliklerinden bahsetmeyi amaçlayan Pizan'ın bu hikayeye kayıtsız kalarak *Cité'* de değinmeyeceğini düşünemeyiz:

Tarih kitapları, annesine karşı aynı derecede sevgi dolu olan bir Romalı kadından bahseder. Şöyle ki, anne işlediği bir suçtan dolayı mahkum edilir ve hapis hanede açlık ve susuzluktan ölüme terk edilir. Kız, anneye duyduğu evlat bağlılığıyla, bu cezadan dolayı öyle büyük bir üzüntü yaşar ki, annesinin kaderine sabırla katlanmasına yardımcı olabilmek için cezaevi gardiyanlarından annesini onu her gün ziyaret etmesine izin vermelerini rica eder. Kısacası, kız o kadar çok ağlayıp gardiyanlara yalvarır ki, gardiyanlar ona acır ve her gün annesini görme hakkı verirler. Ancak, kızı içeri almadan önce, annesine yiyecek bir şey getirmediğinden emin olmak için sıkı bir şekilde ararlar. Bir süre sonra, gardiyanlara bu ziyaretler beklediklerinden çok daha uzun sürüyormuş gibi gelir. Anne, şimdiye kadar açlıktan ölmüş olmalıdır fakat bir şekilde hayatta kalmaya devam etmektedir. Mahkumu sadece kızı ziyaret ettiği ve kızı içeri almadan önce iyice aradıkları için, kadının nasıl hayatta kalmayı başardığını anlamakta zorluk çekerler. Bir gün, gardiyanlar anne ile kızı birlikleyken gözetlerler ve yeni doğum yapmış olan genç kızın, memelerini annesine içmesi için sunduğunu görürler. Böylece kız, bebekken annesinin kendisine verdiğini, yaşlılık döneminde annesine geri verir. Kızın annesine olan büyük sevgisi ve olağanüstü bağlılığı gardiyanları derinden etkiler ve durumu yargıçlara bildirirler. Yargıçlar da merhamet göstererek annenin serbest bırakılmasına ve kızına geri gönderilmesine karar verirler (Pizan 1999: 105-106).

Dikkatle okunduğu zaman Pizan'ın bu hikayeyi neredeyse hiç değiştirmeden *Cité*'ye aldığını görürüz. Fakat Pizan yine çok akıllı bir hamleyle özgün hikayedeki babayı anneye dönüştürerek kadınlarla özdeşleştirilen şehvet ve ihtiras gibi duyguların okurları ele geçirmesine izin vermez.

Görüldüğü üzere, Pizan'ın yaşamı ve çalışmaları, yalnızca İtalya'dan Fransa'ya fiziksel olarak taşınması anlamında değil, aynı zamanda bilgi ve kültürel mirasın sembolik aktarımı anlamında da *translatio* kavramını somutlaştırmaktadır. Pizan, yaratıcı yazıları ve hem doğrudan hem de metinlerarası çeviriyi stratejik kullanımıyla, erkek egemen edebi geleneği ve dönemin mizojin söylemini sorgulamıştır. Vernaküler Fransızca yazmak suretiyle, Latince akademik elitin dışlayıcı uygulamalarına direnmiş ve bilgiyi kadınlar için erişilebilir kılma konusunda önemli adımlar atmıştır. Gerek klasik mitleri dönüştürmesinden gerek tarihsel ve edebi anlatıları yeniden işlemeden anlaşıldığı gibi, tarihi kadın perspektifinden yeniden tanımlayarak kadın tarih yazımına öncülük etmiştir. Dahası, klasik Latince ve vernaküler Fransızca edebi geleneklerini birleştirerek, geleneksel sınırları sorgulamış ve Orta Çağ metin üretiminin kapsamını genişletmiştir. Pizan'ın klasik anlatıların mizojini söylemini sorgulayarak bu anlatıları yeniden yorumlaması, Orta Çağ yazarlarının kültürel alışverişe aracılık etme ve metinleriyle yeni ve devingen anlam inşa etmede eyleyici rolünü gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Orta Çağ'ın politik ve kültürel hayatının merkezinde duran *translatio* modern döneme geçişle birlikte dönüşüm geçirerek etkisini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Karen Bennett konuyla ilgili makalesinde bu değişimin Erken Modern Dönemin en önemli iki tarihsel olayı olan on altıncı yüzyılın Reform Hareketi ve on yedinci yüzyılın Bilimsel Devrimi ile birlikte başladığını iddia eder. Bennett'e göre her iki olgu anlamın sabit ve değişmez olduğu bilgisinin (yeniden) ortaya çıkmasıyla sonuçlanmış ve bu bilgiyle birlikte farklı diller ve kültürler arasında eşdeğerlik ve dolayısıyla çevrilebilirlik mümkün görülmeye başlamıştır (2024: 4-7). Konuyla ilgili farklı bir perspektif ileri süren Karheinz Stierle'ye göre ise bu değişim Rönessans'la birlikte *translatio*'nun aktarımının dikey düzlemde (daha prestijli lingakültürlerden daha az prestijli olana doğru) yatay düzleme (Latince'nin giderek zayıflaması ve vernaküler dillerin ortaya çıkmasıyla birlikte yüksek ve aşağı kültürlerin biraradalığı, çoğulluğu ve diyalogu) geçmesiyle ilişkilendirilir (1996: 56). Bahsettiğimiz bu tür kültürel ve toplumsal gelişmelerin yanı sıra, aynı dönemde meydana gelen jeopolitik gelişmeler, özellikle "Yeni Dünya'nın "keşfi" Avrupa merkezli *translatio*'nun ekseninin Amerika'ya doğru kaymasına yol açmış, böylece *translatio* kavramının dönüşümüne ve etkisinin giderek kaybolmasına neden olmuştur.

Modern, postmodern ve sömürgecilik sonrası kültürel hareketler, günümüz dünyasını şekillendirirken *translatio* kavramının eski önemini giderek yeniden kazanmasına yol

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği
açmaktadır. Avrupa'nın politik olarak merkezi konumunu kaybetmesi ve sömürgeciliğin sona ermesi gibi önemli olaylar, daha kozmopolit bir dünya algısının doğmasına neden olmuştur. İletişimin hızlanması ve internet teknolojileriyle birlikte bilgiye erişimin kolaylaşması, doğrusal ilerleyen *translatio* kavramının milletler ve kültürler üstü bir boyuta evrilmesine olanak tanımaktadır. Özellikle 2000'li yıllarda yeniden gündeme gelen dünya edebiyatı kavramı, *translatio* ile birlikte ele alındığında bu dinamiğin etkilerini açıkça göstermeye imkan sağlar. *Translatio* kavramı, edebi metinlerin diller ve kültürler arasında yolculukları sırasında nasıl yeni yaşam ve anlam kazandığını vurgular, bu da edebi geleneklerin ve türlerin birbirine bağlılığını ortaya koyar. Bu sayede dünya edebiyatı dolaşımına dahil olan metinler, sadece başka bir dile çevrilmekle kalmaz, aynı zamanda farklı kültürel ortamlarda yeni anlamlar ve yankılar kazanarak dönüşürler.

Orta Çağ'ın *translatio* kavramı, dünya edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan Pizan'ın hayatının her yönünü ve eserlerini şekillendirmiştir. Bu kavram, kadının toplumsal konumu başta olmak üzere Pizan'ın yaşamında önem verdiği siyasi ve sosyal meselelerden, dönemindeki popüler yazınsal türlerden ürettiği metinlere kadar pek çok şeyi etkilemiştir. Kaleme aldığı *Cité*, entelektüel bir *translatio* örneği olarak, kadınların edebi ve entelektüel alandaki temsilini revize etme, güçlendirme ve edebi geleneği dönüştürme çabası içinde yer alması açısından önemli bir vaka örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu yaparken Pizan'ın klasik mitlerle ve edebi geleneklerle ilişki kurması, Orta Çağ Döneminde hikaye anlatımının ve kültürel iletişimin akıcı doğasına dair ince bir anlayışı yansıtmaktadır. Pizan, metinleri değişmeyen yapılar olarak görmek yerine, onların dinamik potansiyelini tanımakta, çeşitli kaynaklardan ilham alarak ve onları kendi anlatı hedeflerine uygun şekilde yeniden şekillendirmektedir.

Pizan'ın eserleri, özellikle *Cité*, klasik, dini ve çağdaş metinlere yaptığı göndermelerle, hem kendi döneminin hem de edebi geleneğin sınırlarını aşarak kadınların entelektüel üretimini merkeze alan bir metinlerarasılık örneği sunar. Pizan, metinleri değişmeyen yapılar olarak görmek yerine, onların dinamik potansiyelini tanımakta, çeşitli kaynaklardan ilham alarak ve onları kendi anlatı hedeflerine uygun şekilde yeniden şekillendirmektedir. Bu metinlerarası yaklaşım, erkek egemen bir edebiyat geleneği içinde kadınların sesini duyurma çabası olarak, farklı metinlerden aldığı unsurları yeni bir bağlamda yeniden işleyerek proto-feminist bir tarih yazımı pratiği oluşturur. Bu süreç, yalnızca Pizan'ın yaratıcılığını göstermekle kalmamakta, aynı zamanda farklı kültürel ve dilsel geleneklerin birbirine bağlılığını da ortaya koymaktadır. Fakat, ilk profesyonel kadın yazar olmasına rağmen, Pizan'ın katkıları Türkiye gibi özellikle Batı dışı bağlamlarda yeterince bilinmemektedir. Bu durum, Pizan'ın edebi ve kültürel tarih içindeki rolünün akademik çalışmalarla daha geniş kitlelere tanıtılmasının önemini ve buna yönelik ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Baer, Brian James. 2020. "From Cultural Translation to Untranslatability: Theorizing Translation Outside Translation Studies". *Alif* 40: 139-163.
- Bennett, Karen. 2024. "From translatio to translation: the Reconceptualization of translation in the Early Modern period". *Translation Studies*. doi: 10.1080/14781700.2024.2337793.
- Bertacco, Simona. 2023. "Translatio and Migration". İçinde Pamela Beattie, Simona Bertacco ve Tatjana Soldat-Jaffe (Ed.), *Time, Space and Matter in Translation* (s. 118-135). London ve New York: Routledge.
- Blumenfeld-Kosinski, Renate. 1997. "Christine de Pizan and the Misogynist Tradition". İçinde Renate Blumenfeld-Kosinski (Ed.), *The Selected Writings of Christine de Pizan* (s. 297-311). New York ve London: W.W. Norton & Company.
- Blumenfeld-Kosinski, Renate. 2001. "Introduction – The Middle Ages". İçinde Renate Blumenfeld-Kosinski, Luise von Flotow ve Daniel Russell (Ed.), *The Politics of Translation in the Middle Ages and the Renaissance*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Campbell, Emma, Mills, Robert. 2012. "Introduction". İçinde Emma Campbell ve Robert Mills (Ed.), *Rethinking Medieval Translation*(s. 1-20). Cambridge: D.S. Brewer.
- Cerquiglini, Jacqueline. 1997. "The Stranger". İçinde Renate Blumenfeld-Kosinski (Ed.), *The Selected Writings of Christine de Pizan* (s. 265-274). New York ve London: W.W. Norton & Company.
- Conklin Akbari, Suzanne. 2005. "Alexander in the Orient: Bodies and Boundaries in the Roman de toute chevalerie". İçinde A. J. Kabir ve D. Williams (Ed.), *Postcolonial Approaches to the European Middle Ages* (s. 105-126). Cambridge ve New York: Cambridge University Press.
- Curtius, Ernst Robert. 2013. *European Literature and the Latin Middle Ages*. Çev. Willard. R. Trask. Princeton ve Oxford: Princeton University Press.
- Fenzi, Enrico. 2015. "Translatio studii e translatio imperii: Appunti per un percorso". *Interfaces* 1: 170-208. doi: 10.13130/interfaces-4934.
- Gentry, Francis. 1983. "'Ex oriente lux': 'Translatio' Theory in Early Middle High German Literature". içinde William C. McDonald (Ed.), *Spectrum Medii Aevi: Essays in Early German Literature, in Honor of George Fenwick Jones* (s. 119-137). Göppingen: Kümmerle.
- Gilson, Étienne. 2007. *Orta Çağda Felsefe: Patiristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonuna Kadar*. Çev. Ayşe Meral. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gregory, Tullio. 2012. "Translatio Studiorum". İçinde Marco Sgarbi (Ed.), *Translatio Studiorum: Ancient, Medieval and Modern Bearers of Intellectual History* (s. 1-21). Leiden ve Boston: Brill.
- Hernández Pérez, Beatriz. 2019. *La ciudad de las damas*. *Selim* 11:1, s. 194-199.
- Kelly, Lewis. G. 1979. *The True Interpreter: A History of Translation Theory and Practice in the West*. Oxford: Basil Blackwell.
- Knauth, Alfons. K. 2009. "Translatio Studii and Cross-Cultural Movements or Weltverkehr". İçinde Lisa Block de Behar vd. (Ed.), *Comparative Literature: Sharing Knowledges for Preserving Cultural Diversity*. Cilt II (s. 250-267). Oxford: Eolss Publishers.
- Patterson, Jeanette. 2019. "Christine de Pizan, Translator and Translation Critic". İçinde Jeanette Beer (Ed.), *A Companion to Medieval Translation* (s. 85-95). Leeds: Arc Humanities Press.

Orta Çağ Çeviri Kültürü, *Translatio* ve Metinlerarasılık: Christine de Pizan ve *La Cité Des Dames* Örneği

- Phillippy, Patricia. 1997. "Establishing Authority: Boccaccio's De Claris Mulieribus and Christine de Pizan's Le livre de la cité des dames". İçinde Renate Blumenfeld-Kosinski (Ed.), *The Selected Writings of Christine de Pizan* (s. 329-361). New York ve London: W.W. Norton & Company.
- Pizan, Christine de. 1999. *The Book of the City of Ladies*. Çev. R. Brown-Grant. London: Penguin Books.
- Robinson, Douglas. 1992. "The Ascetic Foundations of Western Translatology: Jerome and Augustine". *Translation and Literature* 1: 3-25.
- Snell-Hornby, Mary. 1995. "Linguistic Transcoding or Cultural Transfer? A Critique of Translation Theory in Germany". içinde Ed. Susan Bassnett ve André Lefevere, *Translation, History and Culture* (s. 79-86). London ve New York: Cassell.
- Stahuljak, Zrinka. 2004. "An Epistemology of Tension: Translation and Multiculturalism". *The Translator* 10(1): 33-57.
- Stahuljak, Zrinka. 2005. *Bloodless Genealogies of the French Middle Ages: Translatio, Kinship, and Metaphor*. Gainesville: University Press of Florida.
- Stierle, Karheinz. 1996. "Translatio Studii and Renaissance: From Vertical to Horizontal Translation". İçinde Sanford Budick ve Wolfgang Iser (Ed.), *The Translatability of Cultures: Figurations of the Space Between* (s. 55-67). Stanford: Stanford University Press.
- Walters, Lori J. 2002. "Christine de Pizan, Primat, and the «noble nation françoise»". *Cahiers de recherches médiévales* 9: 1-10.
- Warner, Marina. 1982. "Foreword". İçinde *The Book of the City of Ladies*. Çev. E. J. Richards. New York: Persea Books.

